

Historisk beskrivning över delar av Hultsfreds tätort

En komprimerad historik sammanställd för att ingå i "Fördjupad översiktsplan över del av norra Hultsfreds tätort 2004"

Hultsfred vid sjön Hulingen

Namnet

Här är den senaste versionen av hur namnet har vuxit fram:

Hultsfred – fornsvenska Hulundsrydh (Huluszrydh 1320)

Sammansatt av sjönamnet **Hulingen** och **ryd** – röjning alltså röjning vid sjön Hulingen.

Bynamnet har utvecklats till vår tids **Hulingsryd**. Parallellt har uttalsformen **Hullsre** kommit med folk utifrån och genom de kända orden **hult** och **fred** utvecklats till **Hultsfred**.

Fornhistoria

De äldsta fynden som gjorts i kommunen tillhör perioden äldre stenåldern ca 6000 – 4000 år f.Kr. Minst elva boplatser har fynd från äldre stenåldern. Vid Järnudda intill sjön Hulingen ligger den största boplatser. Av allt att döma har den ursprungligen legat på en ö mitt i sjön. Vid sjöns forna stränder ligger mängder av kvartsavfall från tillverkningen av småredskap. Fynd av pilspetsar och hullingar till kastspjut vittnar om jakt, skrapor vittnar om beredning av djurhudar, träbearbetning och liknande. Goda fiskemöjligheter i Hulingen har säkert varit det viktigaste skälet till den omfattande bosättningen. De rikliga fynden talar för att boplatserna använts av större grupper under en längre period.

Från boplatserna vid Järnudda är det inte långt till nästa stora boplatser som ligger intill Gnöttelns strand vid Ormestorp i Vena socken. Fynden från de båda boplatserna visar stora likheter och kanske har bägge boplatserna utnyttjats i följd efter varandra av en och samma befolkning.

Nya fynd från Hulingens norra strand vid Hultsfreds camping och badplats visar på ytterligare en boplatser. Fynden finns än så länge bara registrerade hos Länsstyrelsen och finns därför inte angivna på kartan.

Tidig historia

På 1300-talet tillhörde Hultsfreds-området troligen Den Heliga Birgittas make Ulf Gudmarsson som ägde stora jordområden i Östergötland och Småland. Birgitta blev änka tidigt och ärvde då sin make. Hagelsrum fick hon i arv efter sin far Birger Persson 1320. Hon donerade sina jordområden till Vadstena kloster som därmed kom att äga stora områden runt Hultsfred och även nuvarande Kloster gård. Hagelsrum förblev hos Vadstena kloster fram till medeltiden slut.

Under vintern 1542 - 1543 anföll Gustaf Vasa Småland för att slutligt kuva de upproriska bönderna som stod under Nils Dackes ledning. Trupperna tog vägen över den frusna sjön Hulingen för att när de steg iland vid södra stranden mötas av ett femtiotal Dackar som angrep trossen. I mars veckan före påsk stod det slutliga slaget på sjön Hjortens is vid Virserum.

Järnet

I maj 1748 fick Wilhelm Mauritz Pauli privilegium att anlägga en masugn på sitt säteri Hagelsrums ägor. Masugnen byggdes för att understödja Paulis äldre järnbruk i Storebro med tackjärn. Hagelsrums masugn levererade sitt tackjärn till Storebro Bruk fram till 1802. Järnmalm utgjordes av sjömalm, som hämtades upp ur sjöar i närheten. Under vintern togs stora mängder sjömalm upp på isarna och fraktades iland för att köras direkt till Hagelsrum medan det ännu var vinterföre. Den del av malmen ur sjön Hulingen som inte kunde köras på

vintern fick ligga kvar till sommaren och transporteras med pråmar, så kallade malmökor, till Hagelsrum.

I en beskrivning och värdering av masugnen 1748 sägs att leveranser av malm och kol inte förväntades bereda några problem. Sjön Hulingen låg så bra till att malmen därifrån kunde transporteras på pråmar ända fram till hyttbacken.

Kalmar regemente på Hultsfreds slätt

Regementet grundades 1623 i Kalmar. Karl XI påbjöd 1680 att varje överste skulle hålla kompanimöten minst en gång i månaden. En gång om året skulle hela regementet dras samman på en slät och tjänlig plats och kampera där i 14 dagar.

Första gången Kalmar regemente övade på Hultsfreds Slätt var 1685 men då var Staby vid Högsby den fasta övningsplatsen.

Tre år senare den 22 augusti 1688 tog Karl XI in på Hulingsryds gästgivargård för att dagen därpå inspektera regementet på Slätten. Han lär då ha anbefallt att man skulle uppföra en stjärnskans. ”Karl XI skans” ligger i talldungen mellan Ö. Långgatan, Folkparksvägen och Hjälmtigen.

Under Karl XII (1697-1718) fanns det inte mycket tid att öva trupp vare sig i Staby eller Hultsfred, kungen låg ständigt i fält med sin här. Det berättas dock att han en gång åt middag i en lövad berså på Hultsfreds Slätt.

Anders Follings karta från 1764 över Hultsfreds Slätt vid Gnöttlerums och Klosters ägor visar ”Landsvägen från Calmar förbi Wimmerby åt Linköping.” Vägen har samma sträckning som Ö. Långgatan. Bron över Silverån finns med på kartan och heter Kyrkiobro. Ännu fanns inget samhälle, men namnet Hultsfred används. Här fanns en gästgivaregård och ett skattehemman.

Utan Gustav IV Adolf inget Hultsfred!

Hans beslut 1796 att förlägga Kongl. Calmare Regementes fasta övningsplats till Hulingsryd (Hultsfred) var förutsättningen för Hultsfreds framväxt. Utan regementet hade knappast järnvägarna dragits just här. Utan järnväg hade inte Hultsfred blivit en expanderande industriort.

Efter en kort sejour i Hessleby (Mariannelund) flyttades regementet till Hultsfred 1796 och stannade här till 1918, då det flyttades till Eksjö. Den stora öppna, platta ljungheden, lämpade sig väl för den tidens militärövningar.

Från början fanns bara några få byggnader och knektarna inkvarterades i tält. Med tiden blev det fler och fler byggnader, som mest fanns här över 60.

Samhället växer fram

Utbyggnaden av det svenska järnvägsnätet var betydelsefullt för ett samhälle som Hultsfred, där landsvägstransporter från inlandet passerade på väg till kusten med bl a trävaror. Järnvägen främjade handeln och underlättade transporter av varor mellan olika delar av landet.

Samhället som är jämgammalt med ortens järnvägar, utvecklades snabbt till en järnvägsknut med förbindelser åt fem håll.

Inviigningsår för de olika linjerna var:

Nässjö – Oskarsham	1874
Hultsfred - Vimmerby	1876 (anknytning till Linköping 1902)
Hultsfred - Västervik	1879
Hultsfred - Växjö	1922

Järnvägen Hultsfred – Västervik gick den gången där Liegatan ligger och kom ut strax norr om Norra kiosken. Banvaktsstugan finns kvar och ingår som del i det byggnadsminnesförklarade Smalspåret.

Bebyggelsen i Hultsfred var obetydlig innan järnvägen kom till. En stor del av det område som idag utgör centrala Hultsfred kallades förr Hultsfreds hage och bestod av sumpmarker och vattenfyllda kärr. Sjön Hulingen nådde upp till dåvarande landsvägen (nu Storgatan) och långt norrut mot slätten.

Från 1870-talet växte samhället snabbt. Då hade industrier, handlare, hantverkare och många andra yrkeskategorier etablerat sig. 1895 öppnade televerket en centralstation i Hultsfred, som då fick teleförlbindelser med flera platser i landet. 1899 kopplades telefonen och telegrafan samman med riksnätet.

Folkmängden i Hultsfred:

År 1894	ca	400
År 1924	ca	600
År 1944	ca	2 350
År 1992		5 804
År 2003		5 428

År 1874 byggdes Hultsfreds första stationsbyggnad och det första järnvägshotellet som blev till glädje för både ortsbefolkning och militärer från Hultsfreds Slätt.

Trots stora hjälpinsatser av både frivilliga och beväringar från regementet brann hotellet ner till grunden 1901. Ett nytt hotell och ett nytt stationshus uppfördes 1902. Även det hotellet är borta men stationshuset finns kvar.

Nu byggdes det för fullt. Hultsfreds skytteförening byggde Hagalokalen 1902. En paviljong som bl a utnyttjades som samlingslokal. Folkskolan invigdes 1907. Innan dess skedde undervisningen i Gnöttlerum. Café Royal uppfördes år 1910 av konditor Georg Ganér. Alla byggnader är borta.

Hultsfreds Teater byggdes 1920, bredvid Café Royal. Teatern hade plats för 363 personer. I teaterträdgården kunde besökaren äta en bit mat, dricka en kopp kaffe och lyssna på den musikensemble som spelade. Prästgården, byggdes 1905 av ingenjör Robert Dufvander som privatbostad och blev prästgård 1918, men det dröjde till 1955 innan orten blev egen församling.

Ortens första industrier.

Herrstorpets Tegelbruk - en av ortens första industrier. Grundades på 1860-talet av Oscar Hedenberg. Bruket var beläget något söder om samhället och hade vid full produktion tio man anställda.

Hultsfreds Bryggeri var beläget i nuvarande centrum, ett område som förr tillhörde gården Hulingsryd. Bryggeriet uppfördes 1868 av gårdens dåvarande ägare Oscar Hedenberg.

Hultsfreds Snickerifabrik, kallad Gamla fabriken startades 1898 av familjen Hedenberg. Driftschef var ingenjör Dufvander som var känd i landets industriella kretsar för sin kunnighet. Som mest arbetade 60 personer i fabriken.

Omkring 15 snickerifabriker var samtidigt i drift i Hultsfred i början av 1900-talet.

Hultsfreds Träförädling bildades 1913. Tillsammans med Smålandsexport i Hultsfred startade man tillverkning av monteringsfärdiga småhus. Efter en konkurs fortsatte hustillverkningen 1928 under namnet Standardhus på Hultsfreds norra industriområde.

Hultsfreds-Hus

Hultsfreds Träförädling, Standardhus och Svenska Idealhus övertogs på 40-talet av Södra Skogsägarna. De tre företagen slogs samman och 1960 antogs Hultsfreds-Hus. Hultsfreds-Hus storhetstid inträffade under åren 1965-1973. Då levererade fabriken mer än 2 000 trähus per år. Från 1928 till 1993 levererades omkring 60 000 hus, vilket är ett troligt rekord i Sverige.

Fester

Folkfesterna på Hultsfreds Slätt var vida kända. Midsommarfesten var den största och festligaste av dem och många fick då besök av sina anhöriga. Där var dans, karnevalståg, parader, tävlingar, lekar och i ölhallen var det säkert stor trängsel. På kvällen höll officerarna traditionsenligt bal i officersmässen. När Hultsfred fått järnvägsförbindelse anordnades lustfärder med tåg till slätten. Midsommarfirandet 1882 besöktes av minst 5 000 personer. Extratåg fick sättas in för att transportera alla de som ville delta i festligheterna. Kring sekelskiftet kunde publiken uppgå till 10 000 personer. När första världskriget bröt ut hade man annat att tänka på och festligheterna försvann. Dessutom skulle ju regementet flytta till Eksjö så intresset var svalt även av det skälet.

Längtan efter festligheter blev emellertid för stor. Några initiativrika personer såg till att det blev en uppföljning på regementets folkfester. Den första hembygdsfesten ägde rum på regementsplatsen vid midsommar 1916. Festerna var årligen återkommande och blev upprinnelsen till Hultsfreds hembygdsförening som bildades 1925. 1929 tog festerna slut. Området på slätten där festerna hållits köptes av Landstinget för sjukhusändamål. Hembygdsföreningen som hela tiden inriktat sig på att anordna en förnämlig Smålandsdag stod nu utan plats för detta arrangemang.

Åängarna

Efter sjösänkningen 1924 fanns det ny mark att tillgå då gammal sjöbotten hade blivit ängsmark.

Hembygdsföreningen skrev till kommunalnämnden att köpingen borde köpa och iordningställa "Åängarna" för en festplats. Man framhöll också att de byggnader som föreningen hade skulle flyttas dit och så småningom bilda en hembygdspark. Så blev det. 9/8 1932 köpte köpingen Åängarna för 16 000 kr för att anlägga idrottsplats och folkpark. De första byggnaderna som flyttades var Andersbostugan, som fick sin nuvarande placering vid Silveråns utlopp, förvaltarbostaden och marknadsbodarna från Hultsfreds Slätt vilka placerades i folkparken. Förvaltarbostaden står där ännu.

1934 kunde Hultsfreds hembygdsförening anordna den 15:e Småländska hembygdsfesten som blev den första i Hultsfreds Folkets Park.

Året efter arrenderade hembygdsföreningen festplatsen för 225 kr och byggde tak över dansbanan. Publiktillströmningen var så stor att man fick bygga ytterligare en entré till Folkparken från Strandpromenaden.

Under den följande tio-årsperioden kom de flesta av husen på plats i hembygdsparken. 1946 ersattes Andersbostugan som serveringslokal av den nybyggda kaffestugan.

På hösten 1950 påbörjas arbetet med att bygga en ny teaterscen i Folkparken. Den invigdes 11 juni 1951 med musikalen Teaterbåten.

1955 flyttades marknadsbodarna ut från folkparken till sin nuvarande placering.

Att hembygdsföreningen önskade få till stånd ett järnvägsmuseum är naturligt med tanke på den betydelsefulla järnvägsknut som Hultsfred var. Först 1964 blev det verklighet när föreningen fick loket från 1904 och järnvägsvagnen från 1901. Då kunde även den miljön byggas upp med stationshus och semafor från Emarp och järnvägsbom från Vena.

Idrottsplatsen – HAIK och HFK

HAIK, Hultsfreds Allmänna Idrottsklubb bildades 1916 och hade sin första idrottsplats på Västerviksgatan. Ganska snart blev den för liten och föreningen arbetade på att få till stånd något bättre. När köpingen hade köpt Ångarna 1932 lät man anlägga ”en av Smålands vackraste idrottsplatser”. Eftersom detta var under de svåra krisåren utfördes arbetet som beredskapsarbete. Invigningen av Hultsfreds nya idrottsplats ägde rum 30 juni 1935 med fina friidrottstävlingar.

1966, strax efter föreningens 50-årsfirande föreslog konkurrentklubben Malmens SK att de båda klubbarna borde slås samman under ett namn. Så blev det och HAIKs blå-röda färger gick i graven. Klubbarna antog namnet Hultsfreds Fotbollklubb, HFK.

Folkparken

1967 anordnades den 48:e och sista ”Smålandsdagen”. En epok av framgångsrika fester var till ända.

Orsaken var inte bara att kostnaderna ökade och de gamla kämparnas ork började tryta.

Barnens Dagsfestligheterna började konkurrera om publiken men redan 1970 hade också de upphört. Nu fanns bara Allmogetinget kvar i folkparken. Detta år flyttade Hultsfreds marknad in i hembygdsparken och fick plats för marknadsfest och nöjesfält i Folkparken.

Folkparken hade haft en styrelse som hyrde ut parken till den som ville arrangera något.

I program från 50-talet kan man se att sommaren var fylld av fester, danser och teater av hög klass och med många olika arrangörer.

Från mitten eller slutet av 60-talet till början av 70-talet förestod Folkets Hus-föreningen Folkparken. Föreståndaren Agne Persson var lyhörd för vad ungdomarna ville ha och var delaktig i att många från både den svenska och engelska rock- och popeliten var här och spelade.

Rockparty

Den första festivalen genomfördes redan 1982. Den hölls i hembygdsparken och varade i åtta timmar. Över 1 000 personer kom för att lyssna på de elva - huvudsakligen lokala - banden. Nu började en ny era med parkfester anordnade av Rockparty.

1984 och 1985 gick Svenska Freds tillsammans med Rockparty och en massa andra lokala föreningar samman och satsade på en Fredsfestival. Under två dagar bjöds det på ett mycket varierat program kring temat fred.

1986 satsade Rockparty fullt ut på det den drömt om - Rockfestivalen i Hultsfred! Den bestämda artikeln var en mycket medveten antydan om att ambitionen var att skapa den största festivalen i Sverige, den "enda" festivalen.

Festivalen äger rum i hembygdsparken, folkparken och idrottsplatsen och på udden vid Hulingens camping och badplats. Med skira björkar som glittrar mot vattnet och med skvaltkvarn, soldattorp, linbastu och andra museala byggnader som effektfull scenografi är miljön förmodligen unik för en rockfestival.

Åängarna, en del av Hultsfreds kulturarv

I det unga samhället Hultsfred fick Åängarna stor betydelse för ortsbefolkningen. Sedan 1930-talet har det varit en plats för idrott, kulturarv och fester. Det är ett område som har skapats och getts liv av ortsborna i det ideella föreningslivet. De ursprungliga föreningarna, hembygdsföreningen och HFK är fortfarande i allra högsta grad aktiva i området som genom åren utvecklats till hultsfredsbornas främsta centrumnära rekreationsområde.

Fotografier visar att området har haft en rik vegetation med stor lummighet. Genom åren har området tyvärr utsatts för hårt slitage, lummigheten har försvunnit och björkstammarna har inte längre någon undervegetation. Vitsippsängarna och strandpromenaden ger fortfarande stora skönhetsupplevelser och har en viktig kontemplativ betydelse för många.

På udden norr om Silveråns mynning ligger camping och badplats. Campingen, den nutida tillfälliga boplatsen samsas där med boplatsen från stenåldern. Det ger dimensioner på tiden och manar till respekt. I dag badar vi från samma strand som människor här gjorde för så där 5 000 år sedan.

Hultsfred 25 februari 2004

Katarina Genberg

Källor:

Hans Gurstad-Nilsson: *Inventering av förhistoriska lösfynd i Hultsfreds kommun 1987 -1990.*

Rune Frode: *Från by till storkommun*

Rune Frode: *Kungl Kalmar Regemente på Hultsfreds slätt 1685-1918*

Sven –Gunnar Sporback: *Hagelsrums masugnar 1748-1877*

Janne Larsson m.fl: *Hultsfreds köping - Minnesskrift till 20-årsjubileet 1947*

Hultsfreds Hembygdsförening 70 år, 1925-1995 - minnesskrift

Katarina Genberg: *Kultur som resurs - Hultsfredsfestivalen*

Länsstyrelsen Kalmar län

Per Haglund, Lena Harrysson, Helen Karlsson: *Musiken i Hultsfred från Slätten till Rockparty*

Bilder från Hultsfreds hembygdsförenings bildarkiv

Folkparksentrén 1951

Förvaltarbostaden från Hultsfreds Slätt har blivit kaffestuga i Folkparken.
Bilden är från 1942

Hultsfred, Andersbostugan, Hembygdsparken
Andersbostugan i den hembygdsparken

Hembygdsparken, Hultsfred.
Den nya kaffestugan i hembygdsparken

Husartorpet Bergebo

Ladugården från sjösidan